

UDK – 330.342+347.23

Изворни научни рад

мр Гордана Илић-Попов,
асистент на Правном факултету у Београду

ДРУШТВЕНА СВОЈИНА И ЊЕНА ПРАВНА ПРИРОДА

Питање правне природе друштвене својине одувек је било спорно. Једна група правних теоретичара заговара становиште по којем друштвена својина има карактер права својине, док јој други, пак, одричу то право, тврдећи да је она несвојинска категорија. Насупрот правној теорији, економска наука темељи своје modele друштвене својине искључиво на својинској концепцији друштвене својине, при чему економисти нагласак стављају, пре свега, на економско биће друштвене својине. Неопходно је јасно диференцирати присвајање (својина у економском смислу) од права својине (својина у правном смислу). Друштвена својина је, дакле, у економском смислу својина, а правно несвојина. Прави проблем друштвене својине се, према томе, не испољава у погледу носиоца, већ у погледу садржине друштвене својине. Закон о предузећима је дозволио плуралитет својине, али у нашем правном поретку и даље постоји само један облик права својине. Стога се чини нужним ублажавање постојећих неконзистентности између економског и правног бића друштвене својине.

Кључне речи: Друштвена својина – Невласничка концепција – Право својине.

1. УВОД

Својина уопште, а друштвена својина посебно, представљају једно од централних поља интересовања марксистичке економске и друштвене науке. То интересовање произлази отуда што, према марксистичкој интерпретацији, економски садржај и правни облици представљају средиште сваког друштвено-економског система привре-

ђивања (1). По марксистима, друштвена својина је основа за укидање сваке „економске експлоатације рада“, основа за „ослобођење рада“ и његове „дезалијенације“ и основа за изградњу бескласног комунистичког друштва. Друштвена својина је производ наше социјалистичке праксе и једна од најважнијих специфичности нашег друштвено-економског и правног система. Да бисмо могли да разматрамо проблем правне природе друштвене својине, уставна, правно-теоријска и економско-теоријска мишљења и схватања о овом питању, нужно се намеће питање шта је друштвена својина, какве су њене битне особености.

Друштвена својина је, *по себи*, противречан појам. Сам назив садржи у себи два контрадикторна и, на први поглед, неспојива појма. *Друштвеност својине* подразумева да су сви, под једнаким условима, укључени у коришћење и располагање друштвеним средствима, док *својина* још увек значи искључивање свих других лица из ових овлашћења (2). Дакле, друштвена својина је, ипак, својина. Код одређивања појма својине мoже се поћи од Марксовог одређења у *Уводу у критику политичке економије*, да је „свака производња присвајање предмета природе од стране појединца, а у оквирима одређене друштвене формације и њеним посредовањем“. Маркс идентификује својину са производњом и присвајањем. Пошто је друштвена својина својина, она као таква мора да има извесна својства карактеристична за све облике својине. И у социјалистичкој привреди, као што је наша, средства за производњу су продуктивна и ретка. Ко их поседује има привилегију да их користи и стиче предности у односу на друге. Зато он, природно, тежи да искључи друге из коришћења поседоване ствари. Дакле, реално гледајући, разлика је једино у томе што друштвену својину присваја *друштво*, и то је друштвено присвајање.

Друштвена својина је економски појам. Као *економска категорија* она је материјално, односно *друштвено присвајање*. Друштвена својина је и *друштвено-политичка категорија*, што значи да је друштвена својина материјална основа за присвајање дела друштвеног производа ради задовољавања личних и заједничких потреба радних људи и ради задовољавања општедруштвених потреба (Е. Кардељ). Друштвена својина је и *правна категорија*, с обзиром на то да су друштвени односи у погледу присвајања предмета природе правно регулисани односи. Она је *уставноправни појам*, али није реч о неком субјективном праву, већ о правном институту који има грађанско-правне и друштвеноправне елементе. Дакле, друштвена својина није ништа друго до имовина намењена потребама друштва, којом се управ-

(1) Вид. Иван Максимовић, *Самоуправљање – основни продукциони однос и друштвени систем (Друштвена својина)*, „Марксизам и самоуправљање“, Београд, 1977, стр. 57-74.

(2) Вид. Мирољуб Лабус, *Друштвена или групна својина*, Београд, „Научна књига“, 1987, стр. 24-36.

ља и која се користи на уставом и законима прописани начин. Друштвена својина је уједно и својинска, односно несвојинска категорија. Значи, она је и *правна чињеница*.

2. УСТАВНА НАЧЕЛА О ДРУШТВЕНОЈ СВОЈИНИ

Издвајају се два устава која су везана за питања у вези са друштвеном својином – Устав од 1963. године и Устав од 1974. године. У оба устава друштвена својина је формулисана као правна и несвојинска категорија.

Устав од 1963. године интерпретира несвојинску концепцију друштвене својине као правне категорије. Концепт је био негативно формулисан следећом одредбом „*нико – ни појединац, ни радне организације, ни држава, не може бити субјект својинских права на друштвеним средствима и по том основу присвајати доходак*”. Тек Уставом од 1974. године извршила се потпуна трансформација несвојинске основе друштвене својине у позитивну интерпретацију „*права рада на/са друштвеним средствима*”. То значи да радник у удруженом раду средствима у друштвеној својини, има право рада друштвеним средствима као своје неотуђиво право ради задовољавања својих личних и друштвених потреба.

Према Уставу СФРЈ од 1974. године (*Основна начела*, III, став 1) „*друштвена својина је основа слободно удруженог рада и владајућег положаја радничке класе у производњи и у друштвеној репродукцији у целини, као и основа сопственим радом стечене личне својине која служи задовољавању потреба и интереса човека*”.

У делу III, ст. 5. Устава СФРЈ од 1974. године, полазећи од тога да нико нема право својине на друштвена средства за производњу, изричито се каже да „*нико – ни друштвено-политичка заједница, ни организација удруженог рада, ни група грађана, ни појединац – не може ни по којем правносвојинском основу присвајати производ друштвеног рада, ни управљати и располагати средствима за производњу и рад, нити самовољно одређивати услове расподеле. Рад човека је једини основ присвајања производа друштвеног рада и управљања друштвеним средствима, а рад и резултати рада одређују материјални и друштвени положај човека, на основу једнаких права и одговорности*”. Правилна, па чак и једино могућна и исправна интерпретација ове уставне одредбе ст. 5. Устава СФРЈ је да „*нико нема право присвајања*” на основи „*својине*” на друштвеним средствима, тј. та средства не могу бити правна основа за економско присвајање производа друштвеног рада (3).

(3) Вид. Иван Максимовић, *Теоријске основе друштвене својине*, Центар за економска истраживања Института друштвених наука, Београд, 1974, стр. 108.

Поједини аутори издвајају три уставна начела када се говори о друштвеној својини (4). Прво, друштвена својина је невластичка категорија. Друштвена својина је негативно одређана у одрицању било чијег, појединачног или групног, својинског права. Друго, једнак приступ друштвеним средствима и право рада на њима. То значи да се свакоме обезбеђује, под једнаким условима, укључивање у удружени рад друштвеним средствима. Треће, расподела према раду искључује било какав систем експлоатације.

Изричита уставна негација постојања права својине на средствима у друштвеној својини није, ипак, сметала да се у теоријској мисли – и правној и економској – појаве и другачија схватања која полазе од тога да је друштвена својина ипак својинскоправна категорија, тј. да постоји право својине на друштвеним средствима (А. Гамс и Живорад Ђорђевић, а касније и Иван Максимовић, А. Бајт, М. Лабус, С. Бараћ и др.) (5).

3. ПРАВНА ТЕОРИЈА О ПРАВНОЈ ПРИРОДИ (СУШТИНИ) ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Наша правна теорија је поставила питање да ли је друштвена својина у нашем друштвено-економском уређењу правна категорија и, ако јесте, каква је њена правна природа. Питање правне природе друштвене својине одувек је било спорно, али и веома интересно. Још на Првом конгресу правника Југославије, 1964. године, заступало се неколико становишта (6). По једном становишту, друштвена својина је задржала карактер права својине. Заступници оваквог становишта кажу да право својине на стварима у друштвеној својини припада држави, с тим што, такође, поједине организације имају имовинско право управљања. Други су, пак, мишљења да на стварима које су друштвена својина, својинска овлашћења имају федерација, републике и друге ниже друштвене јединице – у питању је подељена својина (Гамс). По трећем становишту, код друштвене својине се не може говорити о праву својине, јер, сматра ова група теоретичара, после предаје привредних предузећа на управљање непосредним произвођачима, настали су нови друштвени односи који се битно разликују од односа који постоје код својине у класичном смислу, а која се правно изражава као право својине. Гледајући владајући уставни концепт о друштвеној својини као несвојинској категорији, ово треће становиште би било једино правилно, али питање је на шта ћемо се још

(4) Вид. Мирољуб Лабус, *op. cit.*, стр. 25.

(5) Вид. *Противречности друштвене својине*, Југословенски центар за теорију и праксу самоуправљања „Едвард Кардељ“ (Зборник радова са Саветовања у Скопљу 1985. године), стр. 550.

(6) Вид. А. Финжгар, *Друштвена својина како правна категорија*, „Научна књига“, Београд, 1965.

враћати у овом раду, да ли је то заиста потпуно правилно и једино исправно тумачење.

Било је и схватања која су противречила овом по којем друштвена својина није право својине. Они то објашњавају тиме да је друштвена својина посебан облик права својине, као и да је за њу карактеристично да поједина својинска овлашћења припадају различитим субјектима (друштвеним правним лицима, привредним организацијама, самосталним заједницама...), дакле, да је реч о праву својине са више титулара, односно носилаца овлашћења. Ова група теоретичара каже да је друштвена својина – својина у економском смислу (дакле мора се развојити правни појам од економског појма друштвене својине) (7), да је она друштвено присвајање и да у том смислу може да се говори о праву својине, али које се, што је и потпуно разумљиво с обзиром на развој продукционих односа и промене у друштвено-економском уређењу, разликује од оног у римском праву – Римљани право својине схватају као неограничену, апсолутну и искључиву власт људи над стварима, или, пак, од права својине у буржоаском праву (на пример, Наполеонов кодекс од 1804. године), где се римски апсолутни однос, неограничено власништво, претвара у појам „субјективног права”, тј. као *ius utendi, fruendi, et abutendi* (право употребе, присвајања и располагања).

Присталице теорије о друштвеној својини као посебном облику права својине, признају да се право својине на средствима која су друштвена својина, разликује од приватне својине. Они су мишљења да друштвена својина није негација сваког права својине, већ негација приватне буржоаске својине.

У нашем друштвено-економском уређењу, Законом о предузећима је дозвољен плуралитет својине: друштвена својина, задружна својина, мешовита својина и приватна својина. Међутим, у нашем правном поретку постоји *само један облик права својине*. Право својине значи право на коришћење ствари и располагање њом по својој вољи а у границама закона. Право својине може, према Уставу, припадати појединцу, физичком или грађанском правном лицу, удружењу грађана и друштвено-политичким организацијама. Размишљајући на овај чисто правни, а не економски начин, долазимо опет до уставне концепције друштвене својине – да појединац, удружења или друштвено-политичке организације немају право својине на стварима у друштвеној својини, односно да друштвена својина није право својине.

Дакле, да закључимо, наша правна теорија је имала различите ставове о правној природи друштвене својине. Они се могу груписати

(7) Вид. Милош Мацура, *Три напомене о својини и субјектима*, „Субјекти друштвене својине и њихове економске функције”, Српска академија наука и уметности (*Економски зборник*, књига VI), Београд, 1988, стр. 227.

у два основна концепта: власнички и невласнички, а сваки од њих има своје варијанте и модификације. У оквиру власничке концепције испољена су гледишта по којима је субјект друштвене својине држава, друштво или, пак, да друштвена својина истовремено има више субјеката, односно титулара. За све варијанте ове концепције карактеристично је да се друштвена својина посматра као имовинскоправна категорија и као субјективно право одређених титулара. Наиме, право својине је имовинско право, и то субјективно имовинско право. Субјективно право даје свом титулару могућност да поступа на одређени начин, или да тражи одређено понашање од другог. Ипак, пре би се могло рећи да је код друштвене својине реч о скупу различитих права и обавеза, и то делимично имовинских права која се односе на коришћење и располагање, а делимично права друштвеноправне природе и њима одговарајуће обавезе (обавеза привредне организације да плаћа камате на свој пословни фонд или допринос из дохотка, а не о субјективном праву) (8).

Према невласничком концепту, међутим, негира се друштвена својина као право својине, па, следствено томе, питање субјекта друштвене својине није више од посебног интереса. Према овом схватању, друштвена својина није никакав монопол на државно-војинској, групно-војинској или приватно-војинској основи, већ израз социјалистичких друштвено-економских односа, у којем непосредни произвођачи сами одлучују о свом раду и резултатима рада. Право управљања друштвеним средствима произлази из рада, а не из неког монопола над њим (9).

4. ЕКОНОМСКА ТЕОРИЈА О ПРАВНОЈ ПРИРОДИ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Поједини економисти су се већ поводом Устава од 1963. године супротставили несвојинској концепцији друштвене својине (А. Бајт, Б. Хорват, И. Лавраћ, нешто касније, И. Максимовић). После Устава СФРЈ од 1974. године, готово читава економска мисао је заузела јединствен став да друштвена својина треба да се схвати као историјски специфичан облик развоја својине и да свако истраживање самоуправне друштвене својине мора да пође од основних карактеристика које даје истраживање својине уопште (10). Дакле, економска наука темељи своје концептуализације и моделе друштвене својине на својинској концепцији и својинском садржају, *при чему су економисти ставили нагласак на економско биће друштвене својине*, третирајући као економског

(8) Вид. А. Финжгар, *op. cit.*

(9) Вид. *Противречности друштвене својине*, стр. 532.

(10) Вид. Иван Максимовић, *Теоријске основе друштвене својине*, Центар за економска истраживања Института друштвених наука, Београд, 1974, стр. 7-33.

власника у најширем смислу речи свако оно лице, појединца или институцију, које има економску власт над стварима у смислу њихове употребе, присвајања плодова и располагања. Насупрот економском власнику, правни власник је лице које позитивно право признаје за власника. Та два лица не морају да се поклапају, нити се стварна економска власт на стварима мора поклапати с имовинским овлашћењима која даје позитивно право својине. За разлику од правних обележја својине, која се односе на формалну, процедуралну и институционалну страну својинских односа, својина у економском смислу укључује *право одлучивања* о битним економским функцијама репродукције (присвајање друштвеног производа и дохотка, његове контроле, расподеле, размене и потрошње). Други аспект економског садржаја друштвене својине односи се на *предмет својине*, док се трећи аспект односи на *циљеве и методе привредне активности* (11). Као економска категорија својина укључује и различите типове економског монопола. Дакле, саставни елементи економског бића друштвене својине су: слободан приступ друштвеним средствима под једнаким условима, присвајање према резултатима рада и ефикасност употребе пословних средстава.

5. ДРУШТВЕНА СВОЈИНА КАО НЕСВОЈИНСКА КАТЕГОРИЈА

Владајуће решење о правној природи друштвене својине, изложено у Уставу, као што смо из претходног излагања могли видети несвојинска је концепција друштвене својине.

Правно несвојинска концепција друштвене својине дуго се пробијала кроз правну литературу и законодавну технику, док коначно није уздигнута на ниво уставног начела (ст. 5. *Основна начела*, део III Устава СФРЈ од 1974). Друштвена својина је негација својине, јер „нико нема право својине на средствима за производњу”. Дакле, правни субјективитет друштвене својине потпуно је ирелевантан. Критеријум за разликовање појединих облика друштвене својине није субјект, титулар овлашћења, већ природа и врста предмета друштвене својине, односно – важан је интерес друштва за поједине објекте друштвене својине.

Теоријска подлога невластничког концепта можда је најконцизније изражена Кардељевим схватањем да се свака својина, па и друштвена, мора посматрати „као систем односа међу људима, а не као однос између човека и ствари, али таквих односа у којима она није монополско право ниједног појединачног субјекта у друштву, тј. ни државе, ни радног колектива, ни појединачног радника” (12). Друштвена својина је на тај начин заједничка својина свих који раде, а самим тим и својина сваког појединачног радног човека, и то у оној мери у којој му она

(11) Вид. Иван Максимовић, *Политичка економија социјализма*.

(12) Вид. Мирољуб Лабус, *op. cit.*, стр. 26.

обезбеђује право рада друштвеним средствима. Оваквим закључком је решено питање субјекта друштвене својине по несвојинској концепцији.

Дакле, уставно решење, као и правни теоретичари који заговарају несвојински концепт, којих је већина, сматрају да се друштвена својина изражава у „праву рада друштвеним средствима“, а истовремено и у одговорности сваког радника који има то исто право. На тај начин друштвена својина постаје у правом смислу „ничија и свачија, тј. и заједничка и лична“ (13).

6. КРИТИЧКИ ОСВРТ НА НЕСВОЈИНСКУ КОНЦЕПЦИЈУ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Професор др Максимовић сматра да се не могу прихватити као адекватне оне теоријске концепције у нас које концептуализују друштвену својину као „чист несвојински облик“, тј. као несвојинску категорију. Исто тако, сматра др Максимовић, не могу се прихватити ни оне теоријске концепције које идентификују „право својине“ са његовим економским садржајима присвајања. Наиме, у сваком случају неопходно је, пре свега, поћи од поставке у Уставу која искључује свако „својинско право на средствима за производњу“. Други аутори су, међутим, тврдили да својина не може бити основ присвајања. У овом смислу, поменућемо образложење А. Вацића (14). Пошто је рад, а не својина, основа присвајања, то својине уопште нема, па је, према томе, друштвена својина у суштини несвојина.

Међутим, професор Максимовић је мишљења да третирање друштвене својине као несвојинске категорије може да се односи само на њене правне аспекте, као што су субјект права својине и субјект носилац својине. При разматрању овог правног аспекта издвајају се два схватања: једно које истиче да друштвена својина садржи у свом бићу (правном) и „правно својине“ на друштвеним средствима и, друго, које истиче да је друштвена својина само економска, а не и правна категорија, јер нема ни свог правног субјекта, ни субјекта носиоца права својине. Међутим, „својина без субјекта присвајања је *contradictio in adjecto*“ (15).

Сваки облик својине, па и друштвена својина, будући да смо на почетку рада прихватили и разјаснили чињеницу да је и друштвена својина – својина, мора да има свог носиоца – титулара. Знамо да, с обзиром на носиоца овлашћења, својина може бити индивидуална или

(13) Наведено по: Д. Стојановић, *Социјалистичка својина*, у уџбенику Правног факултета у Београду „Друштвена својина и самоуправљање“, Београд, „Привредна штампа“, 1980, стр. 268/9.

(14) А. Вацић, *Робна производња и друштвена својина*, наведено из: И. Максимовић, *Теоријске основе друштвене својине*, стр. 71.

(15) Вид. И. Максимовић, *Теоријске основе друштвене својине*, Београд, 1974. стр. 15.

колективна. У том смислу друштвена својина би могла да се одреди као један модеран облик колективне својине (16). Међутим, прави проблем друштвене својине налази се на другој страни. Он се испољава *не у погледу носиоца, већ у садржини друштвене својине*. Управо у овоме и лежи основна грешка невластичке концепције (17). Она је помешала питање субјекта и питање садржине друштвене својине. Њена намера да елиминише групносвојински монопол на друштвеним средствима апсолутно је прихватљива. Међутим, начин и пут којим је хтела да реализује ову намеру били су погрешни, јер невластички концепт друштвене својине елиминише у потпуности (или бар има такву намеру) субјекте друштвене својине што је, по нашем мишљењу, из више разлога, о којима ћемо се детаљније бавити у наредном одељку, неисправно и неприхватљиво, јер никако не значи да ће се уклањањем субјеката друштвене својине аутоматски изгубити, односно неутралисати групносвојински монопол.

Пошто се својина односи на скуп права, обавеза и овлашћења, она нужно мора имати у свом бићу субјекта својинских односа. Не признати, или само делимично признати тај субјективитет, као што је учињено у нашој уставној, политичкој и привредној пракси, значи, у ствари, да се не признаје постојање својине и својинских односа код друштвене својине, а то свакако није исправно решење.

Намеће се питање који је разлог због којег се Устав залаже за поставку да је друштвена својина несвојинска категорија. Логичком анализом долазимо до следећег претпостављеног закључка. Својина у капитализму је узрок експлоатације. Наше друштвено-економско уређење је усмерено ка укидању сваког облика експлоатације. Да би таква замисао заиста била реализована, законодавац сматра да је неопходно укинути сваки монопол својине (појединачни и групни) на друштвеним средствима за производњу (18). Устав даље каже да нико не може по основу права својине присвајати производ друштвеног рада, управљати и располагати друштвеним средствима за производњу, нити самовољно одређивати услове расподеле. Формулисан је принцип – „одсуство присвајања друштвеног производа на основи друштвених средстава, од стране ма којег самоуправног субјекта присвајања” (19).

Међутим, подробном анализом можемо видети да својински монопол не мора увек да се односи на експлоатацију. Уосталом, неко и ту друштвену својину мора да поседује, да њоме располаже, управља, целисходно и рационално је користи и за њу одговара. Каже се да она припада непосредним произвођачима. Остаје отворено питање шта ћемо са монополом друштва над свим овим средствима за производњу

(16) Вид. М. Лабус, *op. cit.*, стр. 28.

(17) Вид. М. Лабус, *op. cit.*, стр. 29.

(18) Види о томе детаљније: Страшимир Поповић, *О постојећем облику друштвене својине*, „Субјекти друштвене својине и њихове економске функције”, САНУ, Београд, 1988, стр. 179.

(19) Вид. Страшимир Поповић, *op. cit.*, стр. 179.

и другим средствима. Гледајући упрошћено, једина разлика између приватне и друштвене својине је у томе ко присваја. Код приватне својине то је појединац, док друштвена својина познаје различите субјекте носиоце права и обавеза, тј. у питању је плуралитет субјеката, како је то предвиђено и Законом о предузећима. На основу овога, прихватамо закључак оног броја економиста који кажу да је друштвена својина ипак својинска категорија, бар у економском смислу. Дакле, генерални концепт друштвене својине је правно – несвојина, а економски – својински концепт. По мишљењу професора Максимовића, потребно је довести у склад правни облик друштвене својине са њеним економским садржајем.

7. ПОСЛЕДИЦЕ КОЈЕ ЈЕ У ПРИВРЕДНОМ СИСТЕМУ ИЗАЗВАЛА ДРУШТВЕНА СВОЈИНА КАО НЕСВОЈИНСКА КАТЕГОРИЈА

Третирање друштвене својине као несвојинске категорије створило је низ проблема. Један од њих је свакако и то што несвојински концепт искључује правни субјективитет код друштвене својине, искључује и постојање субјекта присвајања (ст. 5, III, *Основна начела*, Устав СФРЈ од 1974. године).

Дуго се правна и економска теорија у нас колебала око субјективитета на друштвеној својини. Постављане су разне теорије. Тврдило се, на пример, да је држава титулар друштвене својине, као колективни опуномоћеник радничке класе у управљању и располагању друштвеним средствима. Постављала се и теза да је субјект предузеће, односно организација удруженог рада. Поставља се, штавише, теза да је радник власник друштвених средстава. Данас се може констатовати да се ниједна од ових теорија није могла одржати: прва због тога што су функције државе одумрле у економским односима, друга зато што вуче на групносвојински однос и колективну својину, мада је пракса сведок да ипак има, поготово у последње време, доста елемената ове теорије. Трећа теза није прихватљива будући да асоцира на радничко акционарство, а свако акционарство, па и радничко, бар до сада, било је страно социјализму и самоуправљању.

Стога је најбоље остати на политичком и законодавном опредељењу да нико по правносвојинском овлашћењу не може присвајати средства у друштвеној својини, али то не значи да је друштвена својина свачија и ничија. Пре би се могло рећи да постоји плурализам субјеката и плурализам овлашћења на средствима у друштвеној својини и, што је од пресудног значаја код питања субјективитета, ниједан од тих центара није оригиналан и нема тоталитет овлашћења на средствима у друштвеној својини (20).

(20) Вид. *Противречности друштвене својине*, стр. 531.

Дакле, мишљења смо да не може да се говори о укидању субјектата друштвене својине, при чему се држимо разлике коју смо направили између правног и економског субјективитета. Некоме, наиме, морају да се повере економске функције у вези са средствима у друштвеној својини.

Да бисмо разјаснили питање субјективитета друштвене својине, сматрамо да треба разлучити правне од економских аспеката ове установе, али их и на адекватан начин припојити. То би, по нашем мишљењу, била претпоставка за објашњење суштине друштвене својине, а уједно и последица несвојинске концепције, тачније захтев који је она поставила. У делу економске и правне теорије сматра се да је несвојина као економски појам логички нонсенс (А. Финжгар, А. Бајт и др.). Наиме, према Бајту, ако бисмо прихватили да се социјализам везује за појам несвојине, то би практично значило да у социјализму нико ништа не присваја, а самим тим ништа се и не троши јер нема шта да се троши, док је суштина својине, као друштвено-економског односа, у томе ко и колико присваја, а не да ли присвајање постоји у друштву. Укидањем капиталистичког присвајања и класичне буржоаске приватне својине, долази до укидања капиталистичког правносвојинског система. Међутим, тиме се не укида присвајање и својина уопште. Управо због могућности да се западне у овај замршени сплет односа присвајање – својина, потребно је разликовање својине у економској сфери, што је у ствари присвајање, од својине у правној сфери, која представља својинско право као право монополног присвајања, а у друштвено-својинској сфери – право управљања (21).

Дакле, суштина друштвене својине састоји се у томе да се сви користе средствима, али нико на монополистички начин. Међутим, и делимично присвајање је својинско присвајање, односно својина. Значи, друштвена својина је присвајање без којег не може да се замисли производња и економски односи (22).

Још једна од последица коју је овај концепт друштвене својине изазвао у нашем привредном систему односи се на начине и могућности коришћења средстава у друштвеној својини. Да бисмо је анализирали направићемо паралелу са средствима у приватној својини. Наиме, приватни власник може неограничено да располаже ствари коју има у својини, а то значи да је може продати, може је поклонити, употребљавати, или не употребљавати, може је уништити. Међутим, код друштвене својине ситуација је другачија. Нико нема таква апсолутна права; на друштвеним средствима постоји право управљања које садржи право коришћења и располагања друштвеним средствима, као и право друштвеноправног лица да штити интегритет друштвених средстава у друштвеноправном лицу.

(21) Вид. *ibid.*, стр. 551.

(22) Вид. *ibid.*, стр. 599-601.

Дакле, и друштвена средства могу да се продају, односно она су у промету, иако се њихов карактер не мења. Наиме, друштвена средства из управљања једног колектива прелазе у управљање другог колектива, али, наравно, под одређеним условима који су одређени споразумом, односно уговором, и то од стране самих колективних субјеката.

Сложенија је ситуација кад друштвено средство (које представља робу широке потрошње) прелази у приватну својину. Тешко је замислити како један субјект, за којег је сасвим експлицитно наглашено у уставним документима да он није власник друштвеног средства, легално може да прода то средство другом субјекту, и не само то, већ и да тај други субјект стекне право својине на продатој ствари, које преносилац није имао. Овде се, стога, користимо правном конструкцијом. Наиме, да би се омогућило наменско коришћење средстава, друштвеним предузећима је дато право да средство ставе у промет, са могућношћу да оно промени корисника, било колективног, било појединачног (нпр. у условима када се ликвидира једна организација постоји могућност стављања друштвених средстава на јавну продају, њихово уновчавање да би се подмириле обавезе према друштву и према повериоцима) (23).

Још једна од последица несвојинске концепције друштвене својине одражава се на непостојање класично схваћеног абусуса. То произлази из новог смисла усуса, по којем радници у остваривању права рада друштвеним средствима одговарају једни другима и социјалистичком друштву у целини за друштвено и економско целисходно коришћење ових средстава у свом заједничком и општем друштвеном интересу (24).

Као последицу ове несвојинске концепције нотирали бисмо и мотивисаност радника да уопште ради друштвеним средствима, да оплођује друштвени капитал. Да ли такав радник има мотив да ради када изричито зна да ни у каквом виду није власник тих средстава? Ово је веома сложено питање које захтева много озбиљнију анализу.

Сматрамо да искључиви несвојински концепт друштвене својине није добар, између осталог, и због тога што доводи до својевољног располагања друштвеним средствима и система у којем не постоји ничија одговорност, што све доводи до низа штетних последица у привредном систему наше земље. У овом смислу поново истичемо тезу да је неопходно јасно диференцирати присвајање (својина у економском смислу) од права својине (својина у правном смислу), као и да је неопходно развијати „самоуправну свест” радника да они раде у општем интересу, али и у свом сопственом интересу, те да ће бити адекватно награђени према свом раду и резултатима рада и да и из тог разлога, који се непосредно њих тиче, треба целисходно да употребљавају и увећавају друштвена средства.

(23) Вид. *ibid.*, стр. 635.

(24) Вид. *ibid.*, стр. 788.

8. ЗАКЉУЧАК

Мишљења смо да и власнички и невластнички концепт природе и суштине друштвене својине имају своје добре и лоше стране. Намера нам је била да укажемо да је друштвена својина у економском смислу и даље својина, а правно несвојина. Тек када се расподела буде вршила према потребама, а не према резултатима рада, моћи ћемо да говоримо о потпуном укидању и одумирању својине.

Проблематика својине у социјализму је централни проблем реформи социјалистичких привреда. Реч је о карактеру, месту и улози пре свега задружне, тј. групне својине, али и индивидуалне својине, и то првенствено са становишта сношења ризика и материјалне одговорности и, следствено томе, веће ефикасности привређивања, веће продуктивности и рационалности, веће запослености.

Сматрамо да у садашњем моменту проблем није у томе што се друштвена својина „деформише” у колективну и државну својину, јер то је, за сада, једини могући компромис између социјализма и тржишта. Много је већи, по нашем мишљењу, проблем у томе што постоји огроман раскорак између фактичког својинског система и легалног уставног уређења. Да би својински систем постао транспарентан, да би титулари својине сносили одређену имовинску одговорност, потребно је да држава преузме одговорност за функционисање јавног сектора, а да на осталим подручјима напусти своју власничку интервенцију. Осим тога, треба усагласити и смањити неконзистентности између економског и правног бића друштвене својине, а при томе се треба строго држати полазног теоријског концепта да је друштвена својина специфичан историјски тип својине, како у правном, тако и у економском садржају.

(Примљено 30.06.1990)

*mr Gordana Ilić-Popov,
Assistant at the Faculty of Law in Belgrade*

SOCIAL OWNERSHIP AND ITS LEGAL NATURE

Summary

The question of legal nature of social ownership has always been controversial. A group of legal theoreticians is of the opinion that social ownership has the character of the right of ownership, while the others deny that right to it, alleging that it is a non-ownership category. Contrary to the legal theory, the economic science bases its models of social ownership exclusively on the ownership concept of social ownership. The economists, first

of all, emphasize the economic entity of social ownership. The author stresses the need for clear definition and distinction between appropriation (the ownership in terms of economy) and the right of ownership (ownership in terms of law). Social ownership is, namely, ownership in terms of economy, and non-ownership in terms of law. The real problem of social ownership is, accordingly, not that of its holder, but the substance of social ownership. The law on Enterprises allows for the different types of ownership, but in Yugoslav legal order there exists only one form of the right of ownership. The author concludes that it is necessary to attenuate the existing inconsistencies between the economic and legal entity of social ownership.

Key words: Social ownership. – Non-ownership conception. – The right of ownership.

*mr Gordana Ilić-Popov,
Assistant à la Faculté de droit de Belgrade*

LA PROPRIÉTÉ SOCIALE ET SA NATURE JURIDIQUE

Résumé

La question de la nature juridique de la propriété sociale a toujours été litigieuse. Un groupe de théoriciens du droit préconise la position selon laquelle la propriété sociale a le caractère de droit de propriété, alors que d'autres contestent ce droit, affirmant qu'elle n'est pas une catégorie de propriété. Contrairement à la théorie du droit, la science économique base ses modèles de propriété sociale uniquement sur le concept de propriété sociale en mettant l'accent avant tout sur l'être économique de la propriété sociale. Il est nécessaire d'établir une distinction nette entre l'appropriation (la propriété au sens économique) et le droit de propriété (propriété au sens juridique). La propriété sociale est, donc une propriété, au sens économique, alors qu'au sens juridique elle ne l'est pas. Par conséquent, le véritable problème de la propriété sociale se manifeste non sur le plan du détenteur mais sur celui du contenu de la propriété sociale. La loi sur les entreprises a permis la pluralité de la propriété, mais, dans notre ordre juridique, une seule forme de droit de propriété existe toujours. C'est pourquoi il semble indispensable de palier aux inconsistences qui existent entre l'être économique et juridique de la propriété sociale.

Mots clé: Propriété sociale. – Concept de nouveaux propriétaires. – Droit de propriété.